

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Dos. Dr. Faiq Ələkbərli

I Yazı

XIX əsr tanınmış qadın şair-ədiblərimizdən biri də təxminən 1841/1842-ci ildə Şuşada anadan olmuş Fatimə xanım Kəminədir (1841/1842-1898). Şuşa şəhərində yazıb yaratmış Türk qadın şair-ədipleri arasında Mirzə Fatimə Kəminə dövrünün məşhur simalarından olub, yalnız Azərbaycanın Qarabağ bölgəsində deyil, ümumilikdə Azərbaycanda və onun sərhədlərindən kənar da tanınmışdır. Bizcə, Fatimə Kəminə öz dövrünə görə kifayət qədər qabaqcıl görüşlü, yenilikçi düşüncəli şair-ədiplərimizdən biridir. Onun maarifçi, ruhani-mənəvi şeirlərində Azərbaycan Türk qadının arzu-istəkləri ilə yanaşı, insan həyatına və dünyaya ictimai-fəlsəfi baxışları da əks olunmuşdur. Həmin dövrün mühitinə nəzər saldıqda görürük ki, şair-ədiplərimiz zamanəsinə görə olduqca yenilikçi ruhlu olmuşdur.

Fatma xanım kiçik yaşlarından etibarən şeirə maraq göstərmişdir. Şairənin atası Mirzə Bəybaba Əliyərzadə şair olub "Fəna" təxəllüsü ilə şeirlər yazmışdır. Mir Möhsün Nəvvab "Təzkireyi-Nəvvab" əsərində Mirzə Bəybaba Fənadan da bəhs etmiş, onun bir neçə şeirine də əsərində yer vermişdir. Fəna şeirlərindən birində yazırdı:

Eşq yolunda iztirab dolu
üzlərlə çalış,
Həmişə haqq qorxusundan
yaşlı gözlə çalış.

Heç vaxt öz haqqından üz
döndərmə,
Hər gün iki-üç qədəh şərab
nuş elə!

Əgər başında cənnət havası
varsa,
Ayıq ol, cənnət yuxusundan
oyanmağa səy et!

Eşqi tərək etmək qəlbə abad
edər,
Məbada qəlb evini xarab
edəsən.

Hədəmətdən özgə boş yalandan
nə çıxar?
Heufdir! Ömür keçir yaxşılıq
et.

Aşıqlərə eşqdən möhnət və
bela yetər,
Bax qazancına, çalış haqdan
üz döndərmə.

Əgər vaiz yavaş-yavaş haq-
qa pərdəşəkirə,

Azərbaycan Türk ictimai-fəlsəfi fikir tarixinə töhfə vermiş qadınlar:

Fatma xanım Kəminə

Sən də tənə ilə onu anmağa
çalış!

Həqq əhli hər nə tələb etsə,
yerinə yetir,
Günahlar yuyulmasa, dualar
hədə gedər.

Fəna, əziz ömür nə vaxtadək
böylə keçəcək?
Qəflət etmə bu qədər, səvaba
çalış!

Məhəmməd Rza Kərimiyə görə Fatimə Kəminə atası kimi, hətta ondan da çox qiymətli şeirləri ilə yalnız Qarabağda deyil, Azərbaycanın hər yerində tanınmışdır. Kərimi yazırdı: "Atası "Fəna" təxəllüsü ilə əsrin məşhur şairlərindən biri idi və Fatimə uşaqlıq çağlarından poeziya və şeirləşmə mühitində böyümüş, istedad və qabiliyyətini artıraraq, atasının şair dostlarının diqqətini özünə cəlb etmişdir. Fatimənin kifayət qədər təhsili olmuşdur. Belə ki, o, Qarabağda təhsilin mövcud mərhələlərini bitirdikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün Türkiyəyə getmiş və dövrün elm və ədəbiyyatını mükəmməl şəkildə kəsb etdikdən sonra yenidən öz ana diyarına qayıtmışdır".

Qeyd edək ki, Fatma xanım doğma Azərbaycan türkcəsi ilə yanaşı, fars dilini də mükəmməl öyrənmiş, hər iki dildə yüzlərlə şeirlər qələmə almışdır. Dərin savadına, dünyagörüşünə görə "Mirzə Fatma xanım" adlanan şairə onunla bir dövrdə yaşayan bir çox şairlərin, aşıqların şeirlərinə nəzirlər də yazmışdır. Amma dövrümüzə onun əsasən klassik şəkildə yazılmış şeirləri gəlib çatmışdır. Tanınmış Azərbaycan Türk mütəfəkkiri Firudin bəy Köçərli "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" əsərində Fatma xanım Kəminəni "nadireyi zəmanə" saymış, onun ölümünü ağır itki kimi dəyərləndirmişdir. Köçərli yazırdı: "Mirzə Bəybaba Fənanın övladı xilqətdən sahibifəhmü kiyasət və əhli-zövqü fərasət olduğu cəhətə, Fatimə xanım dəxi əyyami-tüfəlliyyətdən öz fitri kamali-zəhnü ferasətilə çoxlarını heyretə gətirirdi və müasirləri içində özünə artıq şöhrət və hörmət kəsb etmişdi.

Mirzə Fatimə xanım türk və fars dillərində yaxşı savad əxz edib, hər iki dildə gözəl şeirlər yazırdı".

Fatma Kəminə xanımın həyat və yaradıcılığı haqqında XIX əsrdə qələmə alınmış təzkirələrdə də xeyli dərəcədə məlumatlar vardır. Məsələn, Mir Möhsün Nəvvab "Təzkireyi-Nəvvab" əsərində Fatma Kəminə ilə bağlı bildirmişdir ki, Qarabağın Şuşa əhalisindən olub, üç-dörd yüz arasında şair yazmışdır.4 M.M.Nəvvab Mirzə Fatma Kəminənin şeirlərinin olduğunu, ancaq divan yazmadığını qeyd etsə də,5 M.Kərimi isə onun divanının da olduğunu bildirmişdir. Kərimi yazırdı: "Onun (Fatma

Məclisi-fəramuşan" ("Unudulmuşlar məclisi") təşkil edilmişdi. Məclisin məşğələləri qışda Mir Möhsün Nəvvabın mənzilində, yayda isə Cıdır düzündəki "Ağzı-yastı kaha" deyilən yerdə keçirilmişdir. Onun üzvləri "Məclisi-üns"ün unuduğu şairlər - Həsə-nəliyə xan Qaradağski (Qaradağ), Abdulla bəy Asi, Sədi Sani Qarabaği (Cinli), Fatma xanım Kəminə və başqaları olmuşlar.8 Mir Möhsün Nəvvab "Divan"ında F.Kəminəyə yazdığı bir şeirində ona verdiyi böyük qiymətin səbəblərini də göstərmişdir. Nəvvab yazırdı:

Kəminə, nəzmü əşarın yetişdi
şadman oldum,

etmişdir.

Mirzə Fatimə Kəminənin şeirlərində ictimai-fəlsəfi məzmun az deyildir. Türk və fars dillərində yazıb yaradan Kəminədə bir az şeir təəssübkeşliyi olsa da, ümumilikdə onun şeirlərində sufiyanə məzmun daha çoxdur. Hər halda Kəminənin şeirlərində bir tərəfdən Həzrət Əliyə, Həzrət Hüseyinə olan sevgi öz əksini tapmaqla yanaşı, 10 digər tərəfdən bütün bunlar Əhli-beyt sevgisi ilə məhdudlaşmayaraq Tanrı-İnsan vəhdətinin bütünlüyü kimi fəlsəfi məsələni də ehtiva etmişdir. Görünür, bu məqamda çıxış edərək M.Kərimi yazır ki, Kəminə zamanəsinin böyük irfan əhli olmuşdur:

Kəminənin) ana dilində yazılmış divanında şeirin bütün incelikləri öz əksini tapmışdır. Bu divan pak insani arzu və hisslər, yüksək fəlsəfi fikirlər, eləcə də ülvi analıq duyğuları ilə doludur. Bu istedadlı şairənin əsərlərində Azərbaycanın zəngin mədəniyyəti tərənnüm edilir, xalq dastanlarından, zərbül-məsəl və hikmətli sözlərdən, canlı danışılğından, eləcə də müqəddəs kitabımız Qurandan ən yaxşı şəkildə bəhrələnməklə fikirlərini gözəl və rəvan bir formada oxuculara çatdırır". 6 Qeyd edək ki, Məhəmməd ağa Müctəhidzadə də "Ri-yazül aşiqin" kitabında onun böyük divanı olduğunu və bu divanı şəxsən gördüyünü yazıb. Ancaq həmin divan bu gün əldə yoxdur.

Kəminə Şuşada Mir Mövsün Nəvvabın yaratdığı "Məclisi-fəramuşan"da yaxından iştirak etməklə yanaşı, Natəvanın başçılıq etdiyi "Məclisi-üns" ədəbi məclisinin üzvləri ilə də yaxın münasibətlər qurmuş, şeirlərini onlarla bölüşmüşdür. 1872-ci ildə "Məclisi-üns" Natəvanın sarayına köçdükdən sonra Şuşada Mir Möhsün Nəvvabın təşəbbüsü ilə"

Cəvahir-nəxmədir, vəh-vəh
və ya dürdür səmin olmuş.

Gözəl əşardır məzmunları
həm şerdən nazik,
Bəyanı çox mübəyyəndir mə-
zamini mətin olmuş.

Nə xoş mənzumədr gökçək,
qamu mənası müstəhsən,
Nəbatü qəndü şahdilə mægər
yekşər əcin olmuş?

Əcəb lölü-qəltandır çəkilməş
riştə nəzmə,
Şəkər ləbdən bürüz etmiş, ki,
böylə şəkkərin olmuş.

Yəqin bil ovci-əlaya dayandı
nəcmi-iqbalın,
Belə daim kitab içrə ki, əqvə-
lin qərin olmuş.

Rıza Nəvvabdır, səndən həm
ovqat, ey xahər,
Xəyalı gər pərişandır, sizə
leykən müin olmuş.

Fatma xanım Kəminə 1898-ci ilin sentyabrında Şuşada vəfat

"Onun aşiqanə nəğmələri qadın nalələrinə çevrilmiş, irfani fəryadları isə hər bir sufiyə zövq vermişdir".

Kəminə yazırdı:

Hər vəqt tənə düşsən, əlin-
dən tutar Əli,
Müşkül güşadı, Heydəri-Kər-
rərə yalvarım.

Hər dəm qılır cəfa mənə çün
tən ilə rəqib,
Şahi-qəyurü qolsuz ələmdərə
yalvarım.

Kani-vəfavü qeyrəti-Abbasi-
namvər
Görməz rəva xəbisü xətakərə
yalvarəm.

Mənsur tək çəkibdi məni da-
rə zülfi-yar,
Yad eyləyim "ənəlhəqini" da-
rə yalvarım.

Bülbül sifət nəvayə gətirdin
Kəminəni,
Sevdayi-gül başımda, necə
xarə yalvarım.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur